

Sztąberska, Małgorzata

"Dzieje Czarnej Wsi Kościelnej", Halina Kozak, Białystok 2006 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 4, 524-527

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

maty edytora źródeł oraz zakreśla przyszłe pole do współpracy polsko-niemieckiej w kwestii edycji źródeł.

Mało obecny dotychczas temat malarstwa wschodniopruskiego przełomu XIX i XX w. przedstawia Ulrich Schoenborn w artykule *Kunst, Religion und kulturelles Gedächtnis im europäischen Horizont. Richard Pfeiffer und die Fresken in der Kirche von Heydekrug* na przykładzie fresków Richarda Pfeiffera w kościele ewangelickim w Heydekrug/Šilute. Artykuł zamyka tom i jako jedyny zawiera dwadzieścia ilustracji.

Wydaje się, że tom 52. ZGAE w ogólnym ujęciu będzie dobrą płaszczyzną do podjęcia dalszych dyskusji w obszarze historiograficznego dialogu polsko-niemieckiego. Jednak jeżeli już dbamy o polsko-niemiecki dialog, warto także zadbać o jego stronę edytorską. Przeraza wręcz język, ortografia, styl oraz gramatyka polskich streszczeń. Oto wybrane przykłady: „doszło do większych komplikacji, tak że rotacja kandydytów na nowo poszła w ruch i musiano założyć od nowa listę”, „Kuria stanęła przed szpagatem” (s. 170), „Biedny i jak dotychczas tak mało zauważany region pograniczny Prus Wschodnich został przez to bardziej spostrzegany i otrzymywał więcej pomocy dla swoich uboższych parafii” (s. 189). Również w streszczeniach angielskich nie ustrzeżono się błędów: „besides on collecting” (s. 106), „It can be argued, that, mentally, the younger generations have already, and permanently, arrived in the West” (s. 226).

Lukasz P. Fafiński (Olsztyn)

Halina Kozak, *Dzieje Czarnej Wsi Kościelnej*, Białystok 2006, ss. 247.

Historia regionalna stała się w ostatnich latach przedmiotem rosnącego zainteresowania nie tylko historyków, ale również społeczności „małych ojczyzn”. Naturalną konsekwencją tej fascynacji jest pojawienie się wielu publikacji dotyczących dziejów poszczególnych regionów, miast, wsi. Cieszy zwłaszcza zainteresowanie samorządów lokalnych, finansujących niejednokrotnie tego typu wydawnictwa.

Omawiana publikacja, wydana przez burmistrza Czarnej Białostockiej, stanowi próbę przedstawienia dziejów Czarnej Wsi Kościelnej, miejscowości położonej na terenie gminy Czarna Białostocka. Tego zadania podjęła się Halina Kozak.

Na treść książki składa się dziesięć rozdziałów¹, uwagi wstępne, uwagi końcowe, wykaz źródeł oraz bibliografia. Tytuły poszczególnych rozdziałów sugerują chronologiczny układ pracy, uzasadniony ze względu na jej charakter.

W *Uwagach wstępnych* autorka uzasadnia potrzebę powstania opracowania dziejów Czarnej Wsi Kościelnej, brakuje tu jednak krótkiej charakterystyki bazy źródłowej oraz takich szczegółów, jak rozwinięcie (choćby w przypisach) imion osób wymienianych w tekście.

Rozdział drugi dotyczy okoliczności powstania wsi, które ostatecznie pozostają jednak niewyjaśnione, pojawiają się natomiast nazwy wielu innych okolicznych miejscowości wraz z krótką charakterystyką tychże. Brakuje zarysu dziejów tych ziem w czasach starożytnych i w okresie średniowiecza, co wydawałoby się zasadne ze względu na założenia historyczny charakter pu-

¹ Wbrew ogólnie przyjętym zasadom część pierwsza – *Uwagi wstępne*, została objęta numeracją rozdziałów, nieprawidłowe wydaje się też umieszczenie wykazu skrótów pod tekstem wspomnianych *Uwag wstępnych*.

blikacji. Wyraźny jest również brak konsekwencji chronologicznej – XVI w. przeplata się z XIX². Ważnym elementem tej części pracy jest próba wyjaśnienia etymologii nazwy opisywanej miejscowości.

W rozdziale trzecim autorka przedstawia dzieje miejscowości i obwodu białostockiego pod zaborem rosyjskim. Zastanawia brak szerszych informacji na temat lat 1795–1807, kiedy to wieś znajdowała się na terenie zaboru pruskiego³. W tej części pracy znalazły się wiadomości o wyglądzie wsi i zajęciach mieszkańców, szkolnictwie, a także takich wydarzeniach, jak powstanie styczniowe czy budowa Kolei Warszawsko-Petersburskiej. Cechą charakterystyczną uwzględnionych informacji jest brak konsekwencji zarówno tematycznej, jak i chronologicznej.

Dzieje Czarnej Wsi Kościelnej w okresie I wojny światowej⁴ stanowią treść kolejnego rozdziału pracy. Autorka zajęła się w nim takimi zagadnieniami, jak udział mieszkańców wsi w działaniach wojennych⁵, życie religijne oraz dzieje cmentarza parafialnego. Zastanawia takie zestawienie tematyczne, a zwłaszcza poświęcenie całego podrozdziału dziejom miejscowej nekropolii⁶. Zagadnienie życia duchowego zostało z kolei sprowadzone jedynie do budowy świątyni i utworzenia parafii⁷.

Rozdział piąty poświęcony został życiu gospodarczemu i politycznemu w dwudziestoleciu międzywojennym. Zawartość tej części pracy jest nieadekwatna do sugerowanej w jej tytule tematyki. Z zagadnień dotyczących gospodarczej sfery życia mieszkańców Czarnej Wsi autorka uwzględniła jedynie trójpolówkę, wpływ pogody na strukturę upraw i plony, znalazła się też wzmianka o szerzącej się lichwie, ponadto szeroko zostały opisane pojawiające się w omawianym okresie epidemie, inwazja korników w okolicznych lasach oraz sylwetki ówczesnych proboszczów (?).

Omawiając życie polityczne społeczności czarnowiejskiej, autorka skoncentrowała się przede wszystkim na wyborach z 1919 r. Nawiązując do tego wydarzenia omówiła również takie zagadnienia, jak poziom wykształcenia, struktura narodowościowa i wyznaniowa miejscowej ludności, poziom jej politycznej świadomości oraz przebieg kampanii wyborczej⁸. Mankamentem tej partii materiału jest brak chociażby krótkiej charakterystyki poszczególnych kandydatów⁹ oraz informacji dotyczących poszczególnych list wyborczych¹⁰.

W tej części pracy znalazły się również informacje dotyczące m.in. tytułów prasowych popularnych wśród mieszkańców Czarnej Wsi Kościelnej. Uwzględnienie tego typu szczegółów

² Tymczasem XIX stuleciu poświęcony jest rozdział trzeci.

³ Krótka informacja o tym znajduje się jedynie w zakończeniu rozdziału drugiego, zasadne wydaje się jednak poświęcenie całego rozdziału dziejom miejscowości w XIX w.

⁴ Treść tej części pracy wykracza poza daty wyznaczające granice czasowe I wojny światowej, kończą się bowiem na wydarzeniach roku 1920.

⁵ Chodzi tu wyłącznie o działania w okolicach Czarnej Wsi, prowadzone głównie przez grupę ochotników, którzy w 1918 r. zaciągnęli się do wojska polskiego formującego się w Łapach.

⁶ Chociaż, jak sugeruje tytuł rozdziału, chronologicznie obejmuje on lata 1914–1918, tekst dotyczy przede wszystkim współczesnego wyglądu cmentarza.

⁷ H. Kozak szczegółowo opisuje etapy budowy świątyni, łącznie z powstaniem przejściowej kaplicy i listą darczyńców oraz składem komitetu budowy kościoła. Autorka prezentuje również sylwetkę duchownego, który był pierwszym proboszczem nowo powstałej parafii, ks. Edwarda Szapela.

⁸ W tej części tekstu znalazły się również informacje dotyczące m.in. czytanych przez mieszkańców Czarnej Wsi Kościelnej czasopism oraz udziału księży w zmaganiach przedwyborczych.

⁹ Wyjątek stanowi ks. Stanisław Halka, kandydat z listy Chrześcijańskiego Narodowego Komitetu Wyborczego, któremu autorka poświęciła dużo uwagi, s. 82.

¹⁰ Autorka uwzględniła – z niezrozumiałych bliżej względów – jedynie listę nr 2 Chrześcijańskiego Narodowego Komitetu Wyborczego.

w charakterystyce wyborów do sejmiku, biorąc pod uwagę wysoki poziom analfabetyzmu miejscowej ludności, wydaje się nieuzasadnione.

Autorka zamieściła, opierając się na danych Głównego Urzędu Statystycznego, informacje dotyczące spisu ludności gminy Czarna Wieś. Podjęła także próbę prezentacji organizacji społecznych i politycznych działających we wsi, wśród tychże koła Związku Kółek Rolniczych czy też koła Młodzieży Wiejskiej oraz Związku Strzeleckiego. W omawianej części publikacji brakuje choćby krótkich informacji na temat genezy opisywanych przez autorkę organizacji, zastanawia również fakt jednoczesnego umieszczenia opisu ówczesnego rozwoju wsi, lokalnej oświaty oraz „ważniejszych uroczystości”.

Kolejnym zagadnieniem omawianym przez autorkę jest komasacja gruntów. Opisano poszczególne jej etapy, nie uwzględniając jednak wyjaśnienia terminu „komasacja”¹¹, szczegółowo ujęto natomiast sprawę zabójstwa proboszcza lokalnej parafii. Mało uwagi poświęciła Halina Kozak działalności lokalnej administracji w okresie międzywojennym, skupiając się na latach trzydziestych, oparła swoje rozważania głównie na petycji mieszkańców gminy w sprawie planów przeniesienia siedziby miejscowego urzędu¹². Widoczny jest brak historycznego tła opisywanych wydarzeń, w wyniku czego pewne podawane przez autorkę fakty wydają się zupełnie wyrwane z kontekstu i przez to niezrozumiałe dla przeciętnego czytelnika.

Opisując codzienność okresu międzywojennego, Halina Kozak skupiła się głównie na analizie więzi rodzinnych, charakterystyce codziennych zajęć mieszkańców Czarnej Wsi¹³, a także na prezentacji sylwetek i zasług poszczególnych proboszczów, zarazem szeroko opisując, powszechny w czarnowiejskiej społeczności, kult Józefa Piłsudskiego. Osobny fragment tekstu autorka poświęciła obyczajowości, ze szczególną charakterystyką najważniejszych elementów tejże, takich jak chociażby obchody świąt Bożego Narodzenia.

Kolejny rozdział dotyczy losów wsi i jej mieszkańców w okresie II wojny światowej. Halina Kozak podkreśliła powszechną mobilizację lokalnej społeczności podczas przygotowań do nieuchronnego konfliktu zbrojnego, cytując wspomnienia ówczesnych mieszkańców Czarnej Wsi Kościelnej. Scharakteryzowała też niepokoje związane z włączeniem Białostoczczyzny do Republiki Białoruskiej oraz wkroczeniem Armii Czerwonej, a następnie okupacją niemiecką, tajne nauczanie, udział mieszkańców w walkach o niepodległość. Szczególną uwagę autorka poświęciła deportacjom na Wschód¹⁴, przytaczając m.in. relacje tych mieszkanki wsi, które przeżyły zesłanie.

Kolejnym szeroko omówionym zagadnieniem jest wyzwolenie wsi i jej odbudowa po wojnie, z uwzględnieniem walk partyzanckich, spustoszeń poczynionych przez armie niemiecką i radziecką oraz organizacji powojennego życia Czarnej Wsi Kościelnej¹⁵. Jako źródło informacji posłużyły Halinie Kozak protokoły z zebrań sołtysów oraz Gminnej Rady Narodowej, zgromadzone w Archiwum Państwowym w Białymstoku. Brakuje jednak informacji dotyczących organizacji lokalnych władz oraz danych statystycznych charakteryzujących liczebność lokalnej społeczności.

¹¹ Biorąc pod uwagę przeciętnego czytelnika, do którego adresowana jest książka Haliny Kozak wyjaśnienie trudniejszych pojęć wydaje się zasadne.

¹² Autorka nie przytacza tekstu dokumentu, lecz jego omówienie w „Dzienniku Białostockim”, opublikowane 14 III 1939 r. Opierając się na tym materiale próbuje scharakteryzować stosunki wewnętrzne na wsi.

¹³ Ze szczegółowym opisem chociażby czynności pieczenia chleba (s. 113).

¹⁴ Według informacji podawanych przez Halinę Kozak, w latach 1940–1941 zesłanych zostało 25 mieszkańców Czarnej Wsi Kościelnej (s. 132).

¹⁵ Omówione zostały takie wydarzenia, jak wybory samorządowe, założenie przedszkola oraz w późniejszym okresie szkoły (ss. 177–178).

Niewiele uwagi autorka poświęciła omówieniu sytuacji wsi w obliczu przemian gospodarczo-społecznych i politycznych w drugiej połowie XX w., ograniczając się do informacji o odbudowie domów oraz losie sierot wojennych, charakteryzując również nowego kierownika szkoły¹⁶ i kolejnych proboszczów miejscowej parafii¹⁷.

Następnie autorka opisała dzieje „Solidarności” w gminie Czarna Białostocka, począwszy od 1980 r., a także ważniejsze inicjatywy lokalnych działaczy związkowych. Nieco miejsca poświęciła również budowie Wiejskiego Domu Kultury, z uwzględnieniem kalendarium sukcesów miejscowego zespołu ludowego, oraz budowie nowej szkoły¹⁸.

Kolejne poruszane przez autorkę zagadnienia to rys historyczny Ochotniczej Straży Pożarnej¹⁹, lokalna twórczość ludowa, szlacheckie korzenie miejscowej ludności, wieś u progu XXI w. oraz księga pamięci dotycząca najwybitniejszych postaci życia społecznego Czarnej Wsi Kościelnej. Jednym z ciekawszych akcentów omawianej publikacji jest część poświęcona miejscowym rzemieślnikom: garncarzom, kowalom i rzeźbiarzom oraz opis walorów miejscowego krajobrazu.

Dzieje Czarnej Wsi Kościelnej autorstwa Haliny Kozak, jakkolwiek pisane z dużym zaangażowaniem emocjonalnym, to publikacja zaskakująca licznymi błędami warsztatowymi. Z tych najczęściej powtarzających się wymienić należy chociażby brak szczegółowych (wskazanych ze względu na „historyczny charakter wydawnictwa”) opisów (uwzględniających takie informacje, jak np. rok, nazwiska osób) pod zdjęciami, błędy w przypisach (niepełne opisy bibliograficzne archiwaliów). Wiele informacji, danych statystycznych przytaczanych przez autorkę jest „beźródłowych”, brakuje krótkich biogramów osób, które autorka wskazuje jako znaczące w dziejach Czarnej Wsi Kościelnej²⁰, szerszego tła historycznego. W pracy panuje chaos zarówno informacyjny, jak i chronologiczny. Autorka przesadnie swobodnie przemieszcza się w chronologii, niejednokrotnie powtarzając kilka razy te same informacje.

Omawiana publikacja nie zawiera prezentacji sylwetki autorki, z tekstu można się jedynie domyślić, że jest to emerytowana nauczycielka historii, była dyrektorka lokalnej szkoły. Podejmując próbę napisania tego typu pracy, wykazała się niewątpliwie naukową odwagą, obszernie wykorzystując wspomnienia najstarszych mieszkańców wsi oraz zgromadzone przez nich w domowych archiwach pamiętki – materiał interesujący, aczkolwiek niedostatecznie opracowany. *Dzieje Czarnej Wsi Kościelnej* autorstwa Haliny Kozak powinny być bodźcem do napisania i wydania pełniejszego opracowania historii tej miejscowości.

Małgorzata Sztąberska (Olsztyn)

¹⁶ Wyodrębnienie tej części tekstu jako oddzielnego „podrozdziału” wydaje się zupełnie bezzasadne ze względu na jej chaotyczną i skąpą informacyjnie zawartość.

¹⁷ W tej wielotematycznej części tekstu znalazła się również bardzo krótka wzmianka o elektryfikacji i radiofonizacji wsi oraz budowie największego w okolicy zakładu przemysłowego (s. 187).

¹⁸ Na uwagę zasługuje autorski (pisany wierszem) tekst obrazujący żmudny proces budowy szkoły (ss. 196–201), nieodłącznie kojarzący się z okresem socrealizmu w literaturze.

¹⁹ Z uwzględnieniem spisu strażackiego inwentarza z 1949 r. (bez podania źródła informacji) oraz składu zarządów z 1957 i 2004 r.

²⁰ Obszernie opisane są jedynie sylwetki wybranych proboszczów lokalnej parafii, np. ks. Edwarda Szapela (ss. 56–58).